

Немцева А. О.

аспірант

*Академія Державної пенітенціарної служби;
провідний фахівець відділу пенітенціарної пробації
Державна установа «Центр пробації»*

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРАЦІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Одним із важливих векторів державної політики є створення належних правових та організаційних умов для розвитку конкурентоспроможного наукового та технологічного середовища, забезпечення держави висококваліфікованими фахівцями. Означене є запорукою утвердження України як високотехнологічної та інноваційної держави. Ключовим елементом механізму реалізації таких цілей є гарантування прав і свобод людини, які відповідно до Конституції України і визначають сутність та зміст діяльності держави [1]. Таке посилення на основоположний Закон наділяє правові гарантії особливим значенням незалежно від галузі їх застосування.

В контексті галузі науки і освіти, окремої уваги вимагає означення системи правових гарантій науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. Адже із реформування системи вищої освіти дане питання набуває принципового значення та є фундаментальним для подальшого розвитку галузі. Зокрема, окремим аспектам правового регулювання праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти та їх правового статусу в різний час присвятили свої праці вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких: О.А. Абрамова, Ю.В. Баранюк, О.Л. Лазор, О. Мірошниченко, П.Д. Пилипенко, М.Л. Смолярова, М.П. Стадник та ін. Водночас питання аналізу правових гарантій науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти не знайшло належного висвітлення, що в свою чергу зумовлює актуальність обраної теми.

Насамперед слід відзначити, що гарантії праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти охоплюють забезпечення: а) прав відповідної категорії суб'єктів в державі; б) принципів правової, соціальної та демократичної політики в державі. Окрім цього, визначення якісних характеристик гарантій праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти одночасно відображає елемент їх правового статусу.

Зазначимо, що структурно правовий статус науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти складається з набору елементів і дозволяє розглядати його як цілісну структуру, що включає в себе: 1) правові норми; 2) права, свободи, законні інтереси та обов'язки; 3) правосуб'єктність; 4) принципи, гарантії; юридичну відповідальність [2, с. 194]. В даній статті ми сфокусували увагу на трактуванні гарантій праці науково-педагогічних працівників з позиції статусного підходу.

Щодо співвідношення термінів «гарантія», «правова гарантія», «юридична гарантія», то усталеним є їх синонімічне використання. Можна стверджувати, що поняття «правові гарантії праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти» та «правові гарантії» співвідносяться як загальне та конкретне. При цьому, перше поняття можна охарактеризувати через сукупність загальних ознак, які притаманні усім правовим гарантіям та спеціальних ознак, які опосередковано передбачаються специфікою праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти.

Категорія «гарантія» (означає «запоруку; умову, яка забезпечує що-небудь; забезпечення») та етимологічно детермінує умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення у повному обсязі і всебічну охорону прав та свобод людини [3, с. 345].

Гарантії є багатоаспектним об'єктом пізнання, який розглядається, з одного боку, як специфічне зовнішнє буття суб'єктів, щодо яких застосовано гарантії, а з іншого – як сфера теоретичної і практичної діяльності з гарантуванням конкретного блага. Використання поняття «гарантія» поширено як в юриспруденції, так і в інших науках, наприклад, соціології, політології, економіці тощо. Особливістю використання цього поняття в юриспруденції є те, що в широкому розумінні поняття гарантії може охоплювати всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що спрямовані на реалізацію прав, на усунення можливих причин та перешкод їх неповного або неналежного здійснення і захист прав від порушень [4, с. 52].

Зміст гарантій характеризується мінливістю, яка обумовлена цільовою, інституційною та функціональною спрямованістю, станом суспільно-політичних, духовних та інших процесів, що відбуваються в країні на певних етапах її історичного розвитку [5, с. 22–23]. Ступінь гарантованості прав людини і засоби, які при цьому використовуються, неоднакові. Обов'язком держави в цьому, є створення якісних гарантій для реалізації наданих законних прав та інтересів. До умов що сприяють реалізації прав і свобод людини, відносять: рівень розвитку демократії, політичний режим, ступінь розвиненості законодавства, економічний потенціал, рівень правосвідомості і культури суспільства, ефективність механізму попередження порушень прав, та дієвість процедур їх повного і швидкого поновлення [6].

На теперішній час, відсутній єдиний підхід до доктринального визначення поняття «гарантії». На думку, О.Ф. Скакун, гарантії – це система соціально-економічних, політич-

них, юридичних умов, способів та засобів, які забезпечують фактичну реалізацію, охорону та надійний захист прав [7, с. 203]. Гурик А.Ю. запропоновано визначати гарантії як систему об'єктивних і суб'єктивних чинників, що мають вираження в соціально-економічних, політичних, юридичних умовах та засобах і забезпечують реальну реалізацію, охорону та захист прав і свобод громадян [8]. Натомість, А.С. Мордовець визначає їх через ознаку формування та забезпечення рівних можливостей при реалізації наданих прав, свобод та інтересів [9, с. 174]. На нормативному рівні, гарантії прийнято визначати як засоби захисту прав від порушень, процедури поновлення порушених прав і порядок відшкодування завданої шкоди [10].

Щодо правових гарантій – то це ті гарантії, які закріплені у сукупності нормативно-правових актів. Як влучно зазначено Л.В. Міхневич, система правових гарантій побудована за дворівневою схемою – міжнародного рівня та гарантій внутрішньодержавного рівня, де міжнародно-правові гарантії знаходяться у комплексі глобальних і регіональних міжнародних конвенцій (рекомендацій) і забезпечуються діяльністю міждержавних об'єднань та їх органів. У свою чергу, внутрішньодержавні гарантії у залежності від юридичної сили нормативно-правового акту, яким закріплено гарантію поділяються на: 1) гарантії, яких закріплено у законі; 2) гарантії, яких закріплено у підзаконних нормативно-правових актах; 3) гарантії, яких закріплено у локальних актах суддівського самоврядування. [11, с. 43].

Залежно від юридичної сили нормативно-правових актів, в яких містяться гарантії, їх можна класифікувати шляхом поділу на ті що містяться в: а) законах; б) підзаконних нормативно-правових актах.

В контексті сфери суспільного життя, за якою закріплюються гарантії, доцільно їх поділити на: 1) економічні; 2) політичні; 3) ідеологічні; 4) соціальні; 5) побутові тощо, – зазначимо, що така класифікація

є умовною. Це пов'язано з тим, що усі гарантії діалектично взаємопов'язані, пронизують і доповнюють одна одну. Наприклад, соціальні гарантії містяться серед правових форм і можуть переходити до категорії правових гарантій, які, у свою чергу, можуть носити ідеологічний характер.

Вагомою для цілей цього дослідження є класифікація правових гарантій залежно від об'єкту гарантування та виокремлення такої групи гарантій як гарантії праці. Сутність гарантій праці полягає не в формуванні організаційно-правових засад праці, а безпосередньо в охороні, захисті та забезпеченні безперешкодної реалізації прав, свобод та законних інтересів учасників трудових правовідносин. Як слушно зазначено Андрієв В.М., правові гарантії трудових прав працівників – це така система умов, засобів, способів, прийомів та форм, яка покликана охороняти, захищати ці права забезпечувати їх безперешкодну реалізацію та виконання кореспондуючих останнім обов'язків [12, с. 18].

Рижиченко К.С. визначено гарантії реалізації права на працю працівниками закладів вищої освіти як встановлені державою та роботодавцями у відповідних законах і підзаконних (зокрема локальних) нормативно-правових актах умови, засоби і способи забезпечення нормального здійснення зазначеними найманими працівниками своїх трудових і тісно пов'язаних із ними прав і законних інтересів, захисту цих прав та інтересів від порушень, прояву свавілля і зловживань з боку представників публічної влади та роботодавців [13, с. 92]

Правові гарантії праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти доцільно визначити як сукупність засобів захисту трудових прав науково-педагогічних працівників від порушень, способів їх поновлення та умов, яких має бути забезпечено для якісного виконання трудової діяльності науково-педагогічними працівниками закладів вищої освіти.

Тобто, правовим гарантіям праці науково-педагогічних працівників закладів вищої

освіти будуть притаманними такі загальні ознаки правових гарантій, як:

1) це система юридичних умов, способів та засобів;

2) їх зміст спрямовано на забезпечення фактичної реалізації та охорону визначених прав;

3) вони формують наявність рівних можливостей для визначеного кола суб'єктів у межах визначених відносин;

4) вони відображають наявні національні механізми правового захисту особи відповідно до наявного стану суспільних відносин;

5) їх закріплено в актах різної юридичної сили та галузевої приналежності.

Відповідно, на науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти будуть поширюватися гарантії праці, яких первинно визначено Законом України «Про охорону праці». Положення означеного нормативно-правового акту вказують на те, що охорона праці в цілому є «системою правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності». Крім того, у ньому виокремлено такі гарантії праці, як: умови трудового договору не можуть містити положень, що суперечать законам та іншим нормативно-правовим актам з охорони праці; умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам законодавства; для працівників встановлюються пільги і компенсації за важкі та шкідливі умови праці; передбачається відшкодування шкоди у разі ушкодження здоров'я працівників або у разі їх смерті; праця вагітних жінок і жінок, які мають неповнолітню дитину, регулюється законодавством; підприємства, які використовують працю осіб з інвалідністю, зобов'язані створювати для них умови праці з урахуван-

ням рекомендацій медико-соціальної експертної комісії та індивідуальних програм реабілітації, вживати додаткових заходів безпеки праці, які відповідають специфічним особливостям цієї категорії працівників [14].

Прикладом правових гарантій праці, які поширюються на усіх працівників, включаючи науково-педагогічних закладів вищої освіти, слугуватимуть ті, що визначені:

а) Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [15], Кодексом законів про працю України [16], «Про пенсійне забезпечення» [17];

б) підзаконними нормативно-правовими актами, типу: наказу Держнаглядохоронпраці України «Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та Переліку робіт з підвищеною небезпекою» [18], наказу Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Мінімальних вимог безпеки і охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочому місці» [19].

Висновки: в результаті проведеного дослідження встановлено, що визначення якісних

характеристик гарантій праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти одночасно відображає елемент їх правового статусу. Водночас гарантії праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти передбачають забезпечення дотримання: а) прав даної категорії суб'єктів в державі; б) правових, соціальних та демократичних принципів в державі.

Обґрунтовано, що поняття «правові гарантії праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти» та «правові гарантії» співвідносяться як загальне та конкретне.

Доведено, що сутність гарантій праці полягає не стільки в формуванні організаційно-правових засад праці, а безпосередньо – в охороні, захисті та забезпеченні безперешкодної реалізації прав, свобод та законних інтересів учасників трудових правовідносин.

Запропоновано правові гарантії праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти визначити як сукупність засобів захисту трудових прав науково-педагогічних працівників від порушень, способів їх поновлення та умов, яких має бути забезпечено для якісного виконання трудової діяльності науково-педагогічними працівниками закладів вищої освіти.

Анотація

В статті досліджено правові гарантії науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. Відзначено, що на теперішній час, відсутній єдиний підхід до доктринального визначення поняття «гарантії». Зазначено, що гарантії праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти передбачають забезпечення: а) прав даної категорії суб'єктів у державі; б) дотримання правового, соціального та демократичного принципів у державі.

Встановлено, що визначення якісних характеристик гарантій праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти одночасно є і елементом їх правового статусу.

Обґрунтовано, що поняття «правові гарантії праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти» та «правові гарантії» співвідносяться як загальне та конкретне.

Встановлено, що сутність гарантій праці полягає не лише у формуванні організаційно-правових засад праці, а і безпосередньо – в охороні, захисті та забезпеченні безперешкодної реалізації прав, свобод та законних інтересів учасників відповідних трудових правовідносин.

У статті конкретизується, що під правовими гарантіями розуміються усі правові гарантії закріплені в усіх нормативно-правових актах, якими регулюються трудові відносини досліджуваної категорії осіб. Обґрунтовано, що усі гарантії діалектично взаємопов'язані – взаємозумовлені та взаємодоповнюючі. Як приклад наведено соціальні гарантії, які нормативно закріплено серед правових форм, проте належать і до правових гарантій, які, у свою чергу, можуть носити ідеологічний характер.

Запропоновано авторське визначення правових гарантій праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. Відповідно пропонується їх визначити правові гарантії праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти як сукупність засобів захисту трудових прав науково-педагогічних працівників від порушень, способів їх поновлення та умов, яких має бути забезпечено для якісного виконання трудової діяльності науково-педагогічними працівниками закладів вищої освіти.

Зазначено, що правовим гарантіям праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти притаманні загальні ознаки правових гарантій (зокрема, системність юридичних умов, способів та засобів; спрямованість їх змісту на забезпечення фактичної реалізації та охорони визначених прав; наявність рівних можливостей для визначеного кола суб'єктів у межах визначених відносин; наявність національних механізмів правового захисту особи відповідно до наявного стану суспільних відносин; закріпленість в актах різної юридичної сили та галузевої приналежності).

Ключові слова: науково-педагогічні працівники, правовий статус, заклади вищої освіти, гарантія, правова гарантія, юридична гарантія.

Nemtseva A. O. Legal labor guarantees of scientific and teaching employees of higher education institutions

Summary

The article examines the legal guarantees of scientific and pedagogical workers of higher education institutions. It is noted that there is no unified approach to the doctrinal definition of the concept of “guarantee”. At the same time the labor guarantees of scientific and pedagogical workers of higher education institutions indicate the availability of: a) the rights of the specified category of subjects in the state; b) the legal, social and democratic principles in the state.

It was established that the determination of the quality characteristics of the labor guarantees of scientific and pedagogical workers of higher education institutions simultaneously reflects an element of their legal status.

It is substantiated that the concept of “legal guarantees of the work of scientific and pedagogical workers of higher education institutions” and “legal guarantees” are correlated as general and specific.

It was established that the essence of labor guarantees is not so much in the formation of organizational and legal foundations of labor, but directly in the protection, protection and provision of unhindered realization of the rights, freedoms and legitimate interests of participants in labor relations.

It is proposed to define the legal guarantees of the work of scientific and pedagogical workers of higher education institutions as a set of means of protecting the labor rights of scientific and pedagogical workers from violations, methods of their renewal and conditions that must be ensured for the quality performance of labor activities by scientific and pedagogical workers of higher education institutions.

It is noted that the legal guarantees of the work of scientific and pedagogical workers of higher education institutions are characterized by general features of legal guarantees (in particular, the systematicity of legal conditions, methods and means; the focus of their content on ensuring the actual implementation and protection of certain rights; they form the presence of equal opportunities for a certain circle of sub-objects within the limits of defined relations; reflect the available national mechanisms of legal protection of the person in accordance with the existing state of social relations; enshrined in acts of different legal force and branch affiliation).

Key words: scientific and pedagogical workers, legal status, institutions of higher education, guarantee, legal guarantee, legal guarantee.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. : Т.1. Загальна частина / ред. кол. В.Б. Авер'янов. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2004. 287 с.
3. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. 1998. 555 с.
4. Крисань Т.Є. Теоретико-правова характеристика категорії «юридична гарантія»: загальнотеоретичний аналіз. *Часопис цивілістики*. 2013. Вип. 14. С. 51–54.
5. Зиновьев А. В. Основы конституционного права. СПб.: Альфа, 1996. 80 с.
6. Новіков В. В., Боровікова В. С. Про механізм реалізації прав і свобод людини. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 45–56.
7. Скаун. О. Ф. Теория государства и права: учебник. Харьков : Кон-сум ; Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с.
8. Гурик А. Ю. Гарантії забезпечення права на пенсію державних службовців. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 321–327.
9. Мордовец А. С. Гарантії прав личности: понятие и классификация. Теория государства и права : курс лекций. 2-е изд., перераб. и допол. : Юристъ, 2000. 728 с.
10. Богачова Л. Л. Юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина в європейському та національному праві. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2011. Вип. 22. С. 56–70.
11. Міхневич Л. В. Конституційне право зарубіжних країн (загальна частина) : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. Київ : КНЕУ, 2005. 164 с.
12. Андрійв В.М. Юридичні гарантії захисту трудових прав працівників. *Форум права*. 2011. № 4. С. 15–20.
13. Рижиченко К. С. До проблеми визначення поняття «гарантії реалізації права на працю працівниками закладів вищої освіти». *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 2. С. 90-93.
15. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>
16. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 р. № 1105. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>
17. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n2>
18. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 р. № 1788. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text>
19. Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та Переліку робіт з підвищеною небезпекою: наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#n32>
20. Про затвердження Мінімальних вимог безпеки і охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочому місці: наказ Міністерства соціальної політики України від 29.11.2018 р. № 1804. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1494-18#Text>